

УДК 159.972
DOI 10.32782/chasopyskiivp/2022-1-2

Вітомський Юрій Леонідович,
кандидат психологічних наук,
член Національної психологічної асоціації,
старший викладач кафедри кримінального права, процесу і криміналістики
Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЕКСТРЕМІСТСЬКА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИ В ЮРИДИЧНОМУ ТА ПСИХОЛОГІЧНОМУ ЗНАННІ

У статті ставиться проблема екстремізму, що розглядається через призму деформації правосвідомості молоді, спотворення смислів життєдіяльності та формування негативної ідентичності. Запропоновано між-дисциплінарний підхід до розгляду правосвідомості (юриспруденція та психологія) як одного із чинників формування екстремістської спрямованості молоді.

Надано досвід дослідження екстремістської спрямованості та самоідентичності засуджених за екстремістську діяльність із виділенням типів «Борець», «Захисник», «Жертва», «Шукач». Проаналізовано взаємозв'язок виділених типів екстремістської спрямованості засуджених за екстремізм та їх ролі у злочині («Організатор», «Співучасник», «Виконавець»).

Виявлені особливості ідентичності засуджених за екстремізм, що, по суті, відбивають динаміку їхньої правосвідомості в умовах відбування покарання, дозволили намітити програми психопрофілактики та психокорекції екстремістської спрямованості особистості у всіх її аспектах (правовому, соціальному, педагогічному та психологічному).

Ключові слова: юридична психологія, екстремізм, психокорекція, соціологія.

Vitomskiy Yurii. Extremist orientation of a person in legal and psychological knowledge

The article raises the problem of extremism, which is considered through the prism of distortion of legal consciousness of youth, distortion of meaning of life and the formation of negative identity.

Experience of research of extremist orientation and self-identity of convicts for extremist activity with selection types «Wrestler», «Defender», «Victim», «Seeker». The interrelation of the selected types of extremist orientation of convicts for extremism and their role in the crime («Organizer», «Accomplice», «Executor») is analyzed.

Identified features of the identity of convicts for extremism, which, in fact, reflect the dynamics of their legal consciousness in the context of serving a sentence, allowed to identify programs for psychoprophylaxis and psychocorrection of extremist orientation of the individual in all its aspects (legal, social, pedagogical and psychological).

Key words: legal psychology, extremism, psychocorrection, sociology.

У даний час проблема екстремізму займає одне з найважливіших місць у сучасному науковому дискурсі. Передумовами актуалізації цього деструктивного змісту проблеми є складний, різноманітний за багатьма параметрами склад українського суспільства та існуючі соціально-економічні та політичні протиріччя. Проблема екстремізму досліджується у різних галузях та напрямках наукового знання, однак, через складність самого явища та історичної мінливості, а також чисельності варіантів екстремізму по лінії суб'єкт-об'єкт, проблема екстремізму на сьогодні ще не є вирішеною. Актуальність проблеми дослідження особливостей формування та профілактики екстремістської спрямованості молоді полягає в інтенсивності розвитку її негативних орієнтацій у результаті соціально-економічних змін та загострення суспільних протиріч. Внаслідок цього відбувається втрата життєвих сен-

соутворюючих ідеалів, недоформованість ідентичності, деформація цінностей у суспільній та індивідуальній свідомості.

Вивчення феномена правосвідомості має як теоретичне, а й важливе практичне значення, як юридичної, так психологічної науки. Будь-яке правопорушення, у тому числі екстремістської спрямованості, є результатом взаємодії певних антигромадських властивостей особистості та ситуації їх вчинення. Поряд із дослідженням структури мотиваційної сфери людини, домінуючих мотивів його життєдіяльності, що зумовили правопорушення та кримінальну активність, правосвідомість дозволяє розкрити морально-психологічне підґрунтя екстремістської спрямованості та з'ясувати, наскільки особистість сприйняла моральні, правові та інші цінності суспільства.

Отримання цих психологічних знань про людину дозволяє визначити, на якому рівні

(індивідуальному, груповому, соціальному, антропологічному), на якій глибині пройшли процеси деформації правосвідомості, а також які фактори зробили на це негативний вплив. Встановлення безпосереднього зв'язку того чи іншого фактору з правопорушною поведінкою (поряд з іншими характеристиками особи) дозволить визначити так званий портрет «середньостатистичного» екстреміста, здійснити типологію осіб, які вчинили правопорушення екстремістської спрямованості, позначити основні напрямки та підвищити ефективність психопрофілактики цього соціально-правового явища.

Юриспруденція вчить, що у загальному вигляді під правосвідомістю розуміється сукупність уявлень та почуттів, що виражають ставлення людей, соціальних груп, товариства загалом до чинного та бажаного права [8]. Правове регулювання розраховано на поведінку суб'єкта, що характеризується єдністю свідомості та волі. Але у будь-якому суспільстві через його соціальну неоднорідність правову свідомість диференційовано і тому законодавець насамперед враховує інтереси тієї соціальної групи, яка у конкретний історичний період має політичну та економічну владу. Формулюючи правові розпорядження та заборони, держава, з одного боку що закріплює пріоритети та відправні положення, які повинні сприяти подальшого прогресивного розвитку, орієнтуючи та формуючи, з іншого боку, визначає ставлення до них з боку громадян як до схвалюваних та заохочуваних або зміна їхнього ставлення, роблячи цим переоцінку тих чи інших цінностей (матеріальних, духовних). Внаслідок цього відбувається процес взаємодії видів свідомості – суспільної, моральної, естетичної, релігійної з правовою свідомістю і з правом, як універсальним соціальним регулятором загалом.

Дослідниками зазначається, що найпоширенішими формами екстремальності є індивідуальні та групові настрої, які представляють переважаючий чуттєвий та раціональний рівні свідомості молоді.

Зростання екстремальності, яке найчастіше проявляється в девіантному (ризиковому) типі поведінки може бути умовою делінквентної або віктимної поведінки, а також стати причиною специфічних захоплень, наприклад, незвичайними видами діяльності, екстремальними видами спорту, різними радикальними ідеями [9].

На нашу думку, специфічні мотиви скоєння екстремістських та терористичних злочинів виникають на стику екстремальності, делінквентності та радикальних ідей. Екстремістська

спрямованість особи, яка виражається в схваленні екстремістських ідей та трансформації всієї мотиваційно-поведінкової сфери відповідно до екстремістських ідей, є основною особливістю змісту екстремізму як психічного складу особистості. Особливу роль структури екстремістської спрямованості відіграє потреба зміни життя, обов'язкової реалізації надцінної ідеї соціального реформаторства [9].

Необхідні дослідження ідентичності (самоідентичності) представників молоді, оскільки екстремізм означає пошук ними оптимальних форм соціальної взаємодії. Особистість, використовуючи категоризацію та ідентифікацію, вибудовує моделі власного життєвого простору, усвідомлює свою ідентичність [1].

Поняття ідентичності бере свій початок із психоаналізу, будучи свого роду метафорою процесу пізнання та ототожнення. Формування ідентичності передбачає засвоєння людиною цінностей, норм, традицій референтної групи.

Ідентичність переводить коди загальноприйнятої поведінки у площину індивідуального існування [6]. А негативна ідентичність характеризує особистість за принципом «проти когось», «від противного», експлуатуючи образи ворожості, агресивності, неприязні, ненависті, протистояння та протидії. Цей процес Ерік Еріксон (2006) назвав станом нескладування Я-концепції [13]. Негативна ідентичність найчастіше робить світ особистості одномірним, примітивним, наповненим фанатизмом, маргінальними смислами, що легко трансформується в екстремізм та тероризм.

В.Ф. Богуславська (2010), розглядаючи структуру колективної ідентичності екстремістських організацій зазначає, що в основі молодіжного екстремізму лежить етноцентризм – переплетення конфліктних емоцій, почуттів, ідеології між «своєю» групою та «чужою», при цьому образ «своєї» групи підкреслюється у позитивному контексті, а «чужий» у різко негативному. Таким чином, колективна (колективістська) ідентичність створює психологічну основу для індивідуального поведінки, де на особистісному рівні відбувається формування групової ідентичності [2].

Дослідники проблеми молодіжного екстремізму сходяться на думці, що причина екстремізації молоді криється в особливостях самої молоді, незакінченості процесу соціалізації (економічної, політичної та духовної), світоглядною нестійкістю, соціально-психологічною незрілістю, схильністю до максималізму та невпевненістю у виборі засобів та способів досягнення життєвих цілей.

Екстремізація масової свідомості, поширення та прийняття в суспільстві екстремістських поглядів, формування екстремістської спрямованості особистості та інші дефекти правової самосвідомості пов'язуються з вираженими порушеннями

соціальної та особистісної ідентичності людини, де відокремлюється центральна проблема довіри та особистісної автономії, персонального міфу, взаємозв'язку особистісних детермінантів та мотивації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. ЛЕФТЕРОВ, Василь. Особистісно-професійний розвиток фахівців екстремальних видів діяльності засобами психологічного тренінгу. *Психологія і суспільство*, 2012, 2 (48): 91-107.
2. ПРИХОДЬКО, І. І. Психологічна безпека персоналу екстремальних видів діяльності: концепція, трансформаційна модель, методологія дослідження. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, 2015, 4: 117-125.
3. Романовський, О. Г., Черкашин, А. І., Грень, Л. М., Костиря, І. В., Олінковська, Я. О., & Панфілов, Ю. І. (2022). Психологія екстремальних та кризових ситуацій.
4. ГУМЕНЮК, Л. Й. Екстремістські настрої молоді, соціальні та психологічні особливості їх формування і прояву. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна*, 2012, 2 (2): 129-138.
5. ГЕЛЕМЕЙ, Микола Олегович. Психологічні особливості лідерів екстремістських молодіжних угруповань. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету Одеська юридична академія*, 2016, 1: 57-64.

REFERENCES:

1. LEFTEROV, Vasyl. Osobystisno-profesiyni rozvytok fakhivtsiv ekstremalnykh vydiv diialnosti zasobamy psykhologichnoho treninhu. *Psykhologhiia i suspilstvo*, 2012, 2 (48): 91-107.
2. PRYKHODKO, I. I. Psykhologichna bezpeka personalu ekstremalnykh vydiv diialnosti: kontseptsii, transformatsiina model, metodolohiia doslidzhennia. *Aktualni problemy sotsiologii, psykhologii, pedahohiky*, 2015, 4: 117-125.
3. Romanovskyi, O. H., Cherkashyn, A. I., Hren, L. M., Kostyria, I. V., Olinkovska, Ya. O., & Panfilov, Yu. I. (2022). Psykhologhiia ekstremalnykh ta kryzovykh sytuatsii.
4. HUMENIUK, L. Y. Ekstremistski nastroi molodi, sotsialni ta psykhologichni osoblyvosti yikh formuvannia i proiavu. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. serii psykhologichna*, 2012, 2 (2): 129-138.
5. HELEMEI, Mykola Olehovych. Psykhologichni osoblyvosti lideriv ekstremistskykh molodizhnykh uhrupovan. *Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu Odeska yurydychna akademiia*, 2016, 1: 57-64.